

ABDULRAZAK GURNAH • **Kumdan Yürek**

Gravel Heart

© 2006 Abdulrazak Gurnah

Bu kitabın yayın hakları Rogers, Coleridge and White Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 3058 • Dünya Edebiyatı 280

ISBN-13: 978-975-05-3066-8

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYAN Barış Özkul

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Emmanuel Ekong Ekefrey, “Kararlılık”, 1999

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ABDULRAZAK GURNAH

Kumdan Yürek

Gravel Heart

ÇEVİREN
Mehmet Deniz Öcal

BARIŞ ÖZKUL'UN ÖNSÖZÜYLE

ABDULRAZAK GURNAH 1948'de Doğu Afrika kıyısındaki Zanzibar'da doğdu. Anadili, Afrika'da seksen milyon kişinin konuştuğu Svahili'dir. İlk öğrenimini İngiliz okullarında tamamladı, çocukluğunda gittiği Kuran kursunda Arapça öğrendi. Gençliğinde Zanzibar Ayaklanması'na (1964) ve sonrasında kurulan sosyalist rejimin çalkantılı yıllarına tanıklık etti. 1968'de İngiltere'ye gitti. Yüksek öğrenimini Kent Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora tezinde (1982) kolonyal söylemin Doğu Afrika, Karayip ve Hindistan edebiyatındaki izdüşümlerini analiz etti. Postkolonyal edebiyat alanında uzmanlaştı. Halihazırda Kent Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı profesörü. İlk romanı *Memory of Departure*'da (Ayrıışın Hatırası, 1987) Afrika'da geçen gençlik yıllarının ardından ülkeyi terk eden Hassan karakterinin hafızasında yer eden Afrika imgesini postkolonyal dönemin kimlik sorunları ışığında inceledi. İkinci romanı *Pilgrim's Way* (Hac Yolu, 1988) başlımı Winchester'ı Canterbury'deki Thomas Beckett mabedine bağlayan yoldan alır. Daha iyi bir yaşam umuduyla İngiltere'ye gelen Tanzanyalı Davud, karşılaştığı göçmen karşıtı tutumlardan dolayı paranoyak bir benlik geliştirir ve çareyi Tanzanya'daki geçmişini tamamen silmekte arar. *Dottie* (1990), Dottie Badoara Fatma Balfour karakteri üzerinden benzer bir yabancılaşma sorununu tartışır. Fatma Balfour'un melez kimliği, ırk ve etnisite sorununun göçmen ve sürgün karakterler üzerindeki travmatik etkilerinin yakıcı bir simgesidir. *Cennet*'te (1994) Gurnah, Yakup'un oğlu Yusuf'un Kuran'da anlatılan hikâyesini 1900-1914 arası Doğu Afrika'ya uyarlar. Kolonyal söylemin Afrika'ya dair klişelerini kölelik, tarihin çarpıtılması, İslâmofobi gibi meseleler üstünden tartışırken Yusuf'un bireysel hikâyesi bir yandan kolonyalizmin bir yandan da despotizmin eleştirisine açılan ikili bir işlev görür. *By the Sea* (Deniz Kenarında, 2001), emperyal pedagojinin Afrika'nın yerli gelenekleriyle karşılaşmasının doğurduğu verimli paradoksları konu eder. Salih Ömer, Kuran eğitimi almaktan duyduğu geleneksel kıvanç ile kolonyal eğitimin kazandırdığı dünya bilgisi arasında bocalarken yeni Afrika'nın çelişkileri ete kemiğe bürünür. *Son Hediye* (2011), 1996'da yayımlanan *Sessizliğe Hayranlık* (2018) birlikte bir nehir roman anlatısıdır. *Sessizliğe Hayranlık*'ın isimsiz anlatıcısı ülkesini terk eden bir Zanzibarlı muhaliftir; Britanya'ya yerleşip evlendikten sonra öğretmenlik yapar. Hayatının en istikrarlı görünen döneminde bireysel tarihini yazmaya karar verdiğinde, hiç de istikrarlı olmayan, kayıp ve kırılğan bir bastırılmış benlikle yüzleşmek zorunda kalır. *Son Hediye*'de ise Gurnah, bu isimsiz anlatıcısının hikâyesini kültürel farklılıklar, belleğe kazanmış tarifsiz acıları kateden bir anlatıya kavuşturur. Gurnah'ın hakikat anlayışı, gerek kolonyal dönemin karamsar ve toptancı tasvirlerini gerekse anavatan-memleket şovenizmlerini reddeden sahici bir arayışa dayanır. Gurnah, romanları dışında, Salman Rushdie, Anthony Burgess, Joseph Conrad, Vidiadhar Surajprasad Naipaul, Zoe Vicomb gibi yazarlar üstüne edebiyat eleştirileri yazdı, kitaplar hazırladı.

“Aşkın başlangıcı şükretmektir.
Sonrası maşukun kapasitesine, yani faziletine bağlıdır.”

– EBÛ SAİD AHMED B. İSÂ EL-HARRÂZ,
Kitâbu's-Sıdk (Doğruluk Kitabı) (899)

Birinci Kısım

Pamuk Şekerin Sopası

Babam beni istememiş. Bunu oldukça genç yaşta fark ettim; mahrum kaldığım şeyi anlamama uzun, mahrum kalmamın sebebini anlamama ise çok uzun zaman vardı. Bazı bakımlardan anlamamak bir lütuftu. Daha ileri yaşlarda fark etseydim bununla yaşamamın daha iyi bir yolunu bulabilirdim ama muhtemelen bu yol taklit yapmak ve nefret etmek olurdu. İlgielenmiyormuş gibi yapabilir, babamın arkasından öfkeyle atıp tutabilir ve her şeyin onun suçu olduğunu, o olmasa bambaşka bir hayatım olabileceğini haykırabilirdim. Sınırla düşünürken baba sevgisi olmadan büyümenin özel bir yanı olmadığı sonucuna varabilirdim. Belki olmaması daha bile iyidir. Babalarla uğraşmak hep kolay değildir, hele kendileri de babalarından sevgi görmemişlerse. O zaman bildikleri her şey onlara babaların kendi düzenleri olması gerektiğini anlatır, öyle ya da böyle. Ayrıca herkes gibi babaların da hayatın işleyişine ayak uydurmaları, kendilerini idare etmeleri ve ayakta tutmaları gerekir. Sırf buna bile güçlerinin zar zor yettiği çok zaman olmalı, gölgelerinde bir şekilde büyüyen çocuğa sevgi göstermek şöyle dursun.

Hep böyle değildi, hatırlıyorum. Babamla aynı küçük odada otururken bile buz gibi bir sessizliği aramıza set gibi çekmediği, benimle güldüğü, yuvarlanıp saçımı okşadığı bir zamanı da hatırlıyorum. Bu anılarda sözcükler ya da sesler yok, saplantıyla sakladığım bir hazine gibi. *Böyle olmadığı* zaman ben çok küçükken, muhtemelen bebekken olmalı, zira ben babamı bildim bileli sessiz sedasız bir adamdır. Bebekler yamru yumru kafalarında çok anı biriktirebilir, bunlar yaş ilerledikçe sorun olur ama her şeyi doğru hatırladıkları kesin değildir. Saçımı okşama anısını kendimi rahatlatmak için uydurduğumu, anılarımın bir kısmının bana ait olmadığını düşündüğüm zamanlar oldu. Anılarımı kafama bana iyi davranan, hem benim hayatımdaki hem kendi hayatlarındaki boşlukları doldurmaya çalışan insanların soktuğunu düşündüğüm oldu. Bezgin günlerimizin düzenliliğini ve dramatikliğini abartan, başımıza gelenlerin ta başından belli olduğuna inanmayı tercih eden insanlar tarafından.

Bu aşamaya geldiğimde kendim hakkında bir şey bilip bilmediğimi merak etmeye başladım çünkü çocukken nasıl olduğum hakkında bildiğim her şeyi başkalarından duymuş olmam çok muhtemeldi. Bazen iki kişi farklı şeyler ortaya atardı, ben de daha çok ısrar edene inanmak zorunda kalırdım. Kimi zaman da istediğim küçüklük halini seçme şansını bana bırakırlardı.

Suçluluktan doğan bu duygular bazen abes bir ısrarcılığa varırdı, babamla evimizin kapısının önünde durduğumuzu, birazdan yumulacağım pembe pamuk şekerin sopasını tuttuğunu çok net hatırlıyorum. O anın öncesinde ya da sonrasında ne olduğunu bilmiyorum, günün olaylarından kopuk tek bir an olarak hatırlıyorum sadece. Bunu nasıl uydurmuş olabilirim ki? Gerçek olup olmadığından emin olamıyordum sadece. Babam nefesini toparlamaya çalışarak bana bakıp gülüyordu, bu onun gülüşüydü. Sanki gülmeyi hiç

kesemeyecek gibiydi, kollarımı kaburgalarına bastırıp ayakta kalmaya çalışıyordu. Artık duyamadığım bir şey söylüyordu. Belki benimle değil oradaki başka biriyle konuşuyordur. Belki o neşeli, gülen haliyle anneme bir şey anlatıyordu.

Sanırım karnımın biraz altına kadar gelen küçük bir yelek giyiyordum, altımda ise hiçbir şey yoktu. Bundan eminim, neredeyse kesindi. Yani muhtemelen yelekten başka bir şey giymediğim. O kıyafetle fotoğraflarımı gördüm; tropik bölgelerin erkek çocuklarının standart kıyafetiyle, sokanın ortasında kayıtsızca duruyorum. Kızların böyle gezmesine izin verilmezdi, bir kaza olup iffetlerine, namuslarına bir şey olmasından korkulurdu. Tabii olacağı varsa kıyafetleri bile kızları koruyamazdı. Evet, o fotoğrafı bir kere gördüğüme eminim. Bulanık, tam netleşmemiş, muhtemelen kutu tipi kamerayla çekilmiş fotoğraf. Üç-dört yaşlarındaki yerli çocuk acınası bir uysallıkla kameraya bakıyor. Muhtemelen hafif bir paniğe kapılmışımdır. Ürkek bir çocuktum ve bana doğrultulmuş bir kamera beni korkuturdu. Solmuş fotoğraftan yüzüm seçilmiyordu, beni tanımayan biri fotoğraftakinin ben olduğumu bile anlayamazdı. Baskının solgunluğundan ne dizimdeki çizikler, ne kolumdaki böcek ısırıkları ne de burnumdan akan sümük görünüyordu. Bacaklarımın arasındaki küçük çıkıntı ise ortadaydı, daha kesilip biçilmemişti. En fazla dört yaşında olsam gerek; dört yaşından sonra küçük Abdul'un yakında sarığını kaybedeceği hakkındaki şakalar çocukları korkutmaya, yaklaşan sünnetlerinden dehşete kapılmalarına sebep olurdu. Yaşlı bir kadının çocuğun testislerini eline alıp ürpermiş, etkilenmiş taklidi yapması da komikliğini yitirir, dalga geçildiğini hissettirmeye başlardı.

Hatta beş yaşından küçük olduğuma eminim çünkü o yıl, Kuran kursuna başlamamdan bir süre önce babam ve annemle taksiye binmiştik. Taksiye binmek nadir bir olaydı

ve annem beni iyice heyecanlandırırđı, vardığımızda yapacağımız pikniği anlata anlata bitirememişti: Vitumbua, katlesi, sambusa...¹ Giderken taksi hastanede durmuştu, babam “Hemen girip çıkacağız,” demişti. Elini tutup peşinden binaya girmiştim. Ben daha ne olduğunu anlamadan küçük Abdul’un sarığı gitmişti, gezimiz ise acı, ihanet ve hayal kırıklığı dolu bir kâbusa dönmüştü. Sırtımdan bıçaklanmışım. Günlerce annem, babam ve komşularımız koca gülümsemelerle yanıma gelirken bacaklarımı açıp bir örtü sardığım penisimi şifalı havaya bırakarak oturmak zorunda kalmışım. *Abdalla kichawa wazi.*²

O gün yaşanan ihanet ve travmadan kısa süre sonra Kuran kursuna yazıldım. Kursu giderken baldırlarıma kadar gelen bir kanzu³ giyiyor ve kofya⁴ takıyordum ve ellerim oğlanların ellerinin kaydığı yere kaymasın diye mutlaka bir şort giyiyordum. Çıplaklığımı örtmeyi öğrendikten, özellikle küçük Abdul yontulduktan sonra zaten vücudumu eski rahatlığımla açamıyordum; üstüme bir hırka alıp asla kapının eşiğinde oturmuyordum. Dolayısıyla babam Masud bana pamuk şeker verirken dört yaşlarında olduğum kesindi. O anın hissini yıllarca tenimde hissettim.

O eşik doğduğuğu evin, tüm çocukluğumu geçirdiğim, başka seçeneğim olmadığı için terk ettiğim evin eşiğiydi. Evimden uzak geçirdiğim yıllarda evin her santimini hayal ettim. Yalancı bir nostalji midir, acı veren sıla özlemi midir bilmiyorum ama yıllarca o odalarda yürüyüp kokularını solumaya devam ettim. Kapıdan mutfağa giriliyordu; ne bir priz, ne elektrikli fırın ne de bir lavabo vardı. Basit, eski model bir mutfaktı. Antik bir havası olsa da duvarların-

1 Bölgesel Afrika yemekleri.

2 (Svahili) Küçük Abdul amıt olmuş.

3 Afrika’da erkeklerin giydiđi uzun bir entari.

4 Afrika’da erkeklerin taktığı bir çeşit şapka.

da kömür isı izleri vardı. Annem mutfağı bir canavarın ağızına benzetirdi. Üstüne kaç kat kireç attıysak da o ısı gri rengini alttan alttan belli ederdi. Kapıya en yakın köşede bulaşıkları ve çamaşırları yıkamak için bir musluk vardı, musluğun altındaki zavallı beton üstüne günbegün akan suyun kuvvetiyle çukurlaşmış, parçalanmıştı. Kapının solunda üzerindeki nebat kokusu asla çıkmayan bir halı vardı; yemeğimizi burada yerdik ve annem misafirlerini burada ağırlardı. Erkek misafirler annem evdeyken içeri girmezdi, en azından annem gençken ya da en azından *tüm* erkek misafirler girmezdi. Ben küçükken düzenimiz buydu, sonradan halının yerini bir masa ve birkaç sandalye aldı, mutfaktaki çok şey yerini daha modern ve daha temiz alternatiflere bıraktı.

Bir kapı bu geniş odayı evin geri kalanından ayırırdı, evimizin derinlikleri iki oda, kısa bir koridor ve bir banyoda oluşuyordu. Odalardan büyük olanında annemler ve ben uyuyorduk. Çok sevdiğim büyük bir karyolam vardı. Aşağı yukarı oynayan bir paneli vardı, cıbinliği örtüp paneli kaldırdığımda havada süzölen görünmez bir gemideymişim gibi hissederdim. Cıbinliğin altında uyurken hissettiğim emniyet hissini hiç unutmam. Annem meşgul olduğunda, beni ayakaltında istemediğinde beni hep karyolama koyardı çünkü orada güvende hissettiğimi bilirdi. Bazen beni koymasını ve paneli kaldırmasını ben isterdim; saatlerce, kendime ait gizli odamda, tüm tehlikelerden uzakmışım gibi yapardım. On yaşına geldiğimde hâlâ rahat rahat yatabiliyordum, sonradan aynı karyolayı kardeşim Munira kullandı.

Diğer odada Amir dayım uyurdu. Koridorun ucunda küçük arka bahçemize açılan bir kapı vardı. Bahçemiz ancak bir çamaşır ipi germeye yetecek kadardı. Bahçe duvarı arkamızdaki evin bahçesiyle ortaktı. Komşumuz annesiyle yaşayan sessiz sakin bir adamdı. O kadar sessizdi ki uzun süre adını öğrenemedik çünkü kimse ne adamla konuşuyordu

ne hakkında bir şey duyuyordu. Annesi evden hiç çıkmazdı. Hasta mıydı, dışarıyı mı sevmezdi, çıkmaktan mı korkardı bilmiyorum. Evlerinde elektrik yoktu ve içerisi o kadar karanlıktı ki ikram olarak bir tabak erik götürdüğümde (o zamanlar erik çok az bulunurdu) kadının yüzünü zar zor seçebilmiştim. Bahçelerinden neredeyse hiç ses gelmezdi, en fazla adamın hafifçe öksürmesi ya da bir tavanın tıngırtısı. Gece tuvalete kalkmam gerektiğinde gözlerimi açmadan, el yordamıyla banyoyu bulmaya çalışırdım. Gece vakti arka kapıya hiç bakmamıştım bile ama kısık gaz lambasının ışığında süzülen bir gölge hayal etmekten kendimi alamazdım.

Evin önünde kaldırım ya da bahçe yoktu, o yüzden sokaktan gelen misafirler doğruca eve girerdi. Kapıyı açık bıraktığımız sıcak günlerde hafif bir esinti kapıdaki perdeyi tembel bir yelken gibi içeri uçururdu. Güneşin altında, o eşikte elimde pamuk şeker sopasıyla oturduğuma göre babamla ayağımızı yola koymuş olmalıydık, tabii bacaklarımız yola yetiyecek kadar uzunsa. Muhtemelen oradan hayatın akıp gidişini izliyorduk. Sessiz sedasız bir yoldu, ancak iki bisiklet yan yana gidebilirdi, o da dikkatliyse. Bizim evle karşıdaki evin teneke çatıları neredeyse birbirine değip bir alacakaranlık kamarası yaratıyordu. Burası havayı serin tutuyordu, yarattığı kapalılık ve mahremiyet hissi yoldan geçen yabancıları korkuturdu. Tepemizden sarkan çatıların arasından güneş her gün kısa bir süre evin önündeki merdivenlere vururdu, pamuk şekerin çubuğuyla oturduğumuz an da bu süre içindeydi.

Bu yollardan araba geçemezdi, yollar da arabalar için tasarlanmamıştı zaten. Bu sokaklar insanlar ayaklarını sürüyerek ya da vurarak geçsin, geçerken omuzları sürtünsün, sesleri bir mırıltı olsun; kibarlık sözleri, küfürleri ve seslenmeleri yankılsın diye yapılmıştı. Bir şey taşınacaksa el arabalarıyla ya da insan gücüyle taşınırdı. İyi bir yol gibi düz de

değildi; geniş döşeme taşlarıyla kaplıydı ama zaman, trafik ve üzerlerinden akan yağmur suyu taşları aşındırmıştı. Bazen, geç saatlerde döşeme taşlarından gelen sert nal sesleri sokağa tehditkâr bir hava verirdi. Bizim evi geçtikten biraz sonra sağa, az sonra tekrar sağa dönerdi. Şehre giden geniş yollar haricinde tüm yollarımız birkaç metrede bir kıvrılır, insanların yaşamına uyum gösterirdi. Kasabanın bizim yaşadığımız kısmında malikâneler, avlular, duvarlı bahçeler yoktu ve insanlar daha küçük hayatlar yaşardı. Ben çocukken, sokaklar sessiz ve boşken, şimdiki pis ve kalabalık hallerini almadan önce böyleydi.

Karşı komşularımız Mahsen ile Bi Maryam da bizimki kadar küçük bir evde yaşarlardı; kapılarımız karşı karşıyaydı. Herkes onlara Mahsen ile Bi Maryam derdi, başka bir unvanları yoktu. Mahsen belediye binasında odacıydı. Kısa ve çelimsiz bir adamdı, çocukken kendisiyle uğraşmanın çok olduğu kesindi. İşine odacılık deniyordu ama aslında odacıdan fazlasıydı, memurlar ve kâtipler ne isterse o işe koşardı. Şu dosyayı getir, birini dışarı çıkar, soğuk bir içecek al, sigara al, çörek al, markete git, vantilatörü tamire götür... Ofis hayatının belirsiz yoğunluğu.

Memurlarla kâtiplerden bazılarının yaşı Mahsen'in dörtte biri anca ederdi ama Mahsen hiç şikâyet etmezdi. Her zaman ılımlı, ağırbaşlı, güleç bir adamdı; kibarlığı ve hürmeti her zaman sonsuzdu. İşten eve dönerken herkesle selamlaşırdı. Gözlerinin bulunduğu herkese, cinsiyetleri, yaşları ve yakınlıklarına göre, bir gülümseme, bir el sallama ya da el sıkışma düşerdi. Bundan sonra karşısındakinin ve ailesinin sağlık durumunu sorar, yolda öğrendiği bir şey varsa onu paylaşırdı. Her sabah şafakta kalkar ve sabah namazına camiye giderdi, sabah namazına giden çok az olurdu. Beş namazın hiçbirini de kaçırmazdı, imanını gizli tutmak istiyormuş gibi hep kenarda köşede bir yerde namaz kılardı. Bu kadar müte-

vazı olmasa kendisine muhakkak gösterişçi damgası yapıştırılırdı. Çoğu yetişkinin tepeden bakıp şüpheyle yaklaştığı, onları sevmiyormuş ya da onlardan bir hinlik bekliyormuş gibi konuştuğu çocuklara karşı bile saygılıydı. Kimse Mahsen hakkında kötü tek bir söz söylemezdi, sadece bazı düşüncesiz insanlar tüm tahtalarının yerinde olup olmadığını yüksek sesle sorgulardı.

Karısı Bi Maryam ise gizliliğe kocası kadar önem vermezdi ve çoğu bakımdan Mahsen'den farklıydı. Azimli, şüpheci ve hırçındı. Kocasının hürmetkârlığına ve cömertliğine dikkat çekmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı, sanki kimsenin şüphesi varmış gibi. Fırsatını bulduğu anda, “İmanlı adam,” derdi. “Rabbimizin sevgili kulu. Bakın Rabbim nasıl güzel sıfat ve sıhhat bahşetmiş. Vakti gelince o mükâfatını alacak, siz kıskanadurun.”

Bölgedeki kafelere çörek ve poğaça yaparak para kazanırdı. Her zaman her konuda söyleyecek bir şeyi vardı ve bunları tüm komşuları ve sokaktan geçenlerin duyabileceği yüksek bir sesle dile getirirdi. Herkesin derdine bir tavsiyesi, seyahat planı hakkında bir fikri vardı. Balık kızartmayı ve bir evlilik teklifinin sonucunun ne olacağını en iyi o bilirdi. Çocuklar Bi Maryam bir iş verir diye evinin önünden koşarak geçerdi. Mahsen ile Bi Maryam'ın çocukları yoktu. Bi Maryam'ın en büyük korkusu yanlış anlaşılması ve herkesin isteyerek ve kötü niyetle kendisini yanlış anladığını düşünürdü. Sesi ve sözleri Mahsen'in sinirine herkesinki kadar dokunmuyor gibi görünüyordu. Babam Mahsen'in muhtemelen çoktan sağır kaldığını ve onu duyamadığını söylerdi, diğerleri ise bu durumu Mahsen'in evliya olmasına yorardı. Bazıları Bi Maryam'ın iksir yapmayı bildiğini düşünür ve ondan korkardı, annem ise böyle şeylere kulak asmazdı. Onun korktuğu Bi Maryam'ın kavgacı, kötü niyetli halleriydi.